

שיעור ארבעים ואחד

קידוש החודש

בגמ' (י"ע"ב) "עיבור החודש בשלושה" וכו'. הרמב"ם (הל' קידוש החודש פ"ג הט"ו - הי"ז) עוסק במקרה שכבר עיברו את החודש ואח"כ באו עדים והעידו שאין לעברו, וז"ל:

בית דין שישבו כל יום שלשים ולא באו עדים, והשכימו בנשף ועָּבְרוּ את החדש כמו שבארנו בפרק זה, ואחר ארבעה או חמשה ימים באו עדים וחוקים והעידו שראו את החדש בזמנו - שהוא ליל שלשים, ואפילו באו בסוף החדש, מאיימין עליהן איום גדול ומטריפים אותם בשאלות ומטריחין עליהן בבדיקות ומדקדקין בעדותן, ומשתדלין בית דין שלא יקדשו חדש זה הואיל ויצא שמו מעובר.

ואם עמדו העדים בעדותן ונמצאת מכוונת והרי העדים אנשים ידועים ונבונים ונחקרה העדות כראוי - מקדשין אותו, וחוזרין ומונין לאותו החדש מיום שלשים הואיל ונראה הירח בלילו.

ואם הוצרכו בית דין להניח חדש זה מעובר כשהיה קודם שיבאו אלו העדים מניחין, וזה הוא שאמרו "מעברין את החדש לצורך".

אמנם הביא שיש שחלקו ואמרו שאין מעברים את החודש אף לצורך, ולכן מקבלים את עדות העדים אף למפרע:

ויש מן החכמים הגדולים מי שחולק בדבר זה ואומר: לעולם אין מעברין את החדש לצורך, הואיל ובאו עדים מקדשין ואין מאיימין עליהן.

לאחר מכן (הי"ח) כתב הרמב"ם שלדעתו כולי עלמא מודו בחודש ניסן ותשרי שאין מעברין לצורך ומקבלין את עדותן ללא איום כלל אם הגיעו לפני אמצע החודש, וזאת כדי שהמועדות יחולו בזמנם:

יראה לי שאין מחלוקת החכמים בדבר זה אלא בשאר החדשים חוץ מניסן ותשרי, או בעדי ניסן ותשרי שבאו אחר שעברו הרגלים, שכבר נעשה מה שנעשה ועבר זמן הקרבנות וזמן המועדות, אבל אם באו העדים בניסן ותשרי קודם חצי החדש מקבלין עדותן ואין מאיימין עליהן כלל, שאין מאיימין על עדים שהעידו על החדש שראוהו בזמנו כדי לעברו.

העולה מדברי הרמב"ם הוא, שאע"פ שודאי שיש אפשרות לקדש את החודש למפרע אין חובה לקדש למפרע לפי דעה ראשונה, ולכן אנו ננסה לאיים על העדים ולבטל את עדותם כדי לעבר את החודש ולא לקדשו, חוץ מחודש תשרי וניסן שבהם יש חובה לקדש את החודש אף למפרע.

הראשונים (מאירי, ריטב"א ועוד) מקשים על דברי הרמב"ם הנ"ל ממשנה ערוכה במסכת ראש השנה (כה ע"ב):

ראוהו בית דין וכל ישראל, נחקרו העדים, ולא הספיקו לומר מקודש עד שחשיכה - הרי זה מעובר.

ממשנה זו מוכח להדיא, שאין אפשרות לקדש את החודש למפרע, שהרי אם יש אפשרות כזו מדוע שלא יחכו למחר ויקדשו את החודש למפרע - מדוע החודש מעובר?

להלן נעסוק בשלוש אפשרויות שנמצאו בדברי האחרונים ליישב את דברי הרמב"ם:

א. הגרי"ז בחידושו על הרמב"ם כתב, שהרמב"ם יבאר את דברי המשנה שבמקרה שיש צורך לעבר את החודש מסיבה כלשהיא יש אפשרות ביד ב"ד לומר שחודש זה מעובר ואינם חייבים לקדשו, אבל אה"נ - אם היו רוצים לקדשו למפרע היו יכולים כמו שכתב הרמב"ם.

ועפ"ז ביאר את דברי הגמרא לקמן ששאלה - מדוע נקטה המשנה 'ראוהו ב"ד וכל ישראל? ותרצה - הו"א דכיון דראוהו כל ישראל התפרסם הדבר כבר שהלבנה יצאה בזמנה ולכן לא נעבר את החודש, קמ"ל שאע"פ כן מעברים אותו.

ויש לשאול - לפי דעות הראשונים הסוברים שא"א לקדש את החודש למפרע מה הו"א של הגמרא - הלא אם החודש אינו מעובר בכה"ג אז כיצד יהיה מקודש ע"י ב"ד הרי א"א לקדש למפרע! [אמנם, ביאר בדוחק לדבריהם שההו"א היא שכיון שכל ישראל ראוהו אין צריך לקדשו אלא הוא מקודש מאליו קמ"ל שכיון שב"ד לא מקדשים אותו וכיון שכן החודש מעובר].

אבל לדעת הרמב"ם הדבר מתבאר היטב - הו"א דכיון דראוהו כל ישראל ב"ד מחוייבים לקדשו למפרע כי כולם יודעים שהלבנה יצאה בזמנה, קמ"ל שאין חובה על ב"ד לקדשו אלא אם יש להם צורך הם יכולים לעברו, וכדעת הרמב"ם שאע"פ שאפשר לקדש את החודש למפרע אין חובה על ב"ד לקדש.

אמנם, ציין הגרי"ז שיש קושי בביאור זה מהמשך הגמרא, ששאלה - אם ראוהו ב"ד וכל ישראל מדוע צריך לומר 'נחקרו העדים', מה החידוש בזה? ותוצאה שזה מקרה אחר - גם אם נחקרו העדים ולא הספיקו לקדש את החודש עד שחשיכה החודש מעובר. החידוש בזה, שקידוש החודש חייב להיות דווקא ביום, ואין אנו אומרים שקבלת עדים כתחילת דין והקידוש כגמר דין, אלא חייבים לקדש רק ביום.

ולדברינו יש לשאול, מה ההו"א שהחקירה תהא כתחילת דין וקידוש כגמר דין ויקדשו בלילה - הלא בכל מקרה הדין הוא לפי הרמב"ם שיש אפשרות לקדש למפרע אבל אין חובה לקדש למפרע אלא הדבר תלוי בב"ד, ואם כן מה ההו"א לומר שיהיו חייבים לקדש בלילה למפרע כגמר דין - מנין לנו לחייב את בית הדין בקידוש החודש?

מיישב הגרי"ז על פי דברי הרשב"א (ר"ה ס), ששאל על הגמרא שמשמע ממנה שרק בגלל שקידוש החודש הוא כתחילת דין א"א לקדש את החודש כי זה בלילה, אבל אם זה לא היה בלילה היה אפשר לקדש את החודש גם למפרע, וא"כ מדוע אמרה המשנה שהחודש מעובר - הרי אפשר לקדש את החודש למפרע למחרת ביום! ויישב, שכוונת הגמרא היא, שכיון שעבר לילה בינתיים, ולילה הוא זמן שא"א לקדש בו את החודש, ממילא א"א לקדש כבר למפרע כי יש באמצע זמן שלא ראוי לקדש בו את החודש וא"א 'לחדש' את האפשרות לקדש לאחר שכבר פקע לזמן-מה היכולת לקדש.

העולה מדבריו, שהסיבה שא"א לקדש למפרע היא בגלל שבאמצע עבר זמן שאינו ראוי לקידוש - דהיינו לילה, אבל אם אין זמן מפסיק בינתיים אה"נ אפשר לקדש גם למפרע. וניתן לבאר את סברתו, שאם התורה היתה מתירה לקדש את החודש בלילה, היינו בהכרח שגמר הדין יהיה בלילה ולא תחילת דין כלומר שקבלת העדים תהיה ביום ל' לאחר שהם ראו את המולד בליל ל', וקידוש החודש יהיה בליל ל"א, היינו שיהיה בהכרח למפרע. כעת שהתורה אסרה לקדש בלילה כלומר שלא מצאנו מקור לכך שאפשר לקדש למפרע ולכן מכך שהתורה אסרה לקדש בלילה יוצא שאין מקור לכך שאפשר לקדש למפרע.

ולפי זה ההבנה על פי הרמב"ם תהא שגם כאשר עובר זמן באמצע שלא ראוי לקידוש אין זה גורם לכך שלא יוכל לקדש למפרע, אמנם אין חיוב לקדש למפרע כי באמצע עבר זמן כזה שלא ראוי לקידוש, ולכן ההו"א של הגמרא היתה עפ"ז שאם לילה זה

זמן הראוי לקידוש אז אולי ב"ד חייבים לקדש למפרע, קמ"ל שהתורה אסרה לקדש בלילה ולכן ודאי שאין חיוב לקדש למפרע אלא זה תלוי ברצון הדיינים.

ב. אפשרות שניה לבאר את דברי הרמב"ם כתב הגאון רבי אריה פומרנצ'יק (עמק ברכה, קידוש החודש עמ' סט), ע"פ דברי המשנה בר"ה (כב ע"א) האומרת שמותר לעדים שראו את המולד לחלל שבת כדי להגיע לב"ד להעיד ולקדש את החודש. ויש לשאול - מדוע התירו להם לחלל שבת? הלא אפשר שיבואו לאחר השבת ויקדשו את החודש למפרע!

אלא צ"ל ע"פ הרמב"ם שיש שני דרכים לקדש את החודש - אם באים העדים בזמן ומעידים יש מצות עשה לקדש את החודש על פי ראייה שנאמר "החדש הזה לכם - כזה ראה וקדש", ויש אפשרות אחרת לקדש למפרע שאם עושים כן אין מקיימים בכך את המצוה הזו, כי המצוה נאמרה רק בקידוש בזמן. ולכן כתב הרמב"ם (שם) שאם העדים הגיעו בזמן ודאי שאין מעברין את החודש אף לצורך אלא מקדשים, ורק אם הגיעו מאוחר יכולים ב"ד לא לקבל את העדים. וא"כ מובן שהתירו לעדים לחלל שבת כדי להגיע לב"ד ולקדש את החודש בזמנו שבכך יקיימו מ"ע, והתורה גזרה אומר "במועדו - ואפילו בשבת". משא"כ אם היו מגיעים לאחר השבת היו מפסידים מצוה יקרה זו.

הלחם משנה (שם ה"א) ביאר, שכל מה שאפשר לקדש את החודש למפרע היינו דווקא בגלל שאין אנו רוצים שיראה הדבר שעיברו את החודש בשקר כי העדים עומדים וצווחים שהמולד היה בזמנו, ולכן ב"ד ינסו לבטל את עדות העדים כי אין לנו תועלת בכך שהחודש למפרע יתקדש, ורק אם אנו לא מצליחים לפסול את עדותם ומחייבים אנו לקבלה - אז נקדש את החודש למפרע. כלומר שמצד בית הדין העדיפות היא לא לקדש למפרע דמה תועלת יש לנו בכך, ורק בלית ברירה אנו נקדש למפרע.

וברוח דבריו מבאר אף העמק ברכה כנ"ל, שבקידוש החודש למפרע אין קיום מצוה ולכן אין רצון לב"ד לקדש למפרע, ועפ"ז אפשר לומר שמה שאמרה המשנה שאם לא הספיקו לומר מקודש וחשכה החודש מעובר, היינו שתקנו חכמים שאם סיבת העיכוב היא בגלל ב"ד שלא הספיקו לקדש - אין אנו אומרים שהחודש מקודש למפרע אלא החודש יהיה מעובר, ומטרת התקנה היא כדי שהעדים ירצו לבוא יותר מוקדם וכך יוכלו לקיים את המצוה ע"י קידוש החודש בזמנו. היינו שכיון שכעת אין כאן מצוה שהרי זה בין כה למפרע, חכמים העדיפו לומר שהחודש יהיה מעובר בכזה מקרה

שאינן עדים ולא יקדשוהו למפרע, כדי שהעדים יבינו שכדאי שיגיעו מוקדם כדי שיקדשו על פיהם ויקיימו את מצוות קידוש החודש על פי ראייה.

ג. בספר מנחת חינוך (מצוה ד אות ז) ביאר שכוונת המשנה בר"ה ע"פ הרמב"ם היא, שאם לא הספיקו לומר מקודש עד שחשיכה יש לחודש 'דין מעובר', היינו שדין החודש הוא כמעובר ומעתה הדבר ביד ב"ד להחליט האם לעברו ממש או לקדשו אם יבואו עדים. והמשנה כתבה כך כדי ללמדנו שכעת אם יבואו עדים ויזימו את העדים שנחקרה עדותם זה מכבר - כיון שאין מקדשין את החודש בלילה והחודש נחשב כמעובר העדות מוזמת והחודש יהיה מעובר. וזאת חידשה המשנה - שאם היינו אומרים שאפשר לקדש את החודש בלילה היינו כבר גומרים את הדין על פי העדים הללו ואומרים שהחודש מקודש, והזמת העדים למחרת היא כבר לאחר מעשה, קמ"ל שאין מקדשין בלילה ומש"ה החודש יהיה מעובר.

והביא המנ"ח (שם אות ג) ראייה לשיטת הרמב"ם, שאפשר לקדש את החודש למפרע מהגמרא (ר"ה יט ע"ב - כ ע"א), המביאה ראייה לכך שאדר הסמוך לניסן פעמים מלא פעמים חסר מכך שמחללין שבת כדי להעיד על מולד הלבנה של חודש ניסן - אם נאמר שפעמים הוא מלא ופעמים חסר לכן מחללים כדי שידעו אם הוא מקודש או לא, אבל אם הוא לעולם חסר מדוע מחללים עליו את השבת? ותירצה הגמרא שהסיבה היא משום שיש מצוה לקדש ע"פ ראייה. ולאחר מכן הביאה הגמרא א"ד הפוך - ממשנה זו מדויק שאדר לעולם חסר כי אם הוא פעמים מלא פעמים חסר מדוע מחללים שבת - שיעברו את החודש עכשיו ויקדשוהו למחר! ודחתה הגמרא שמדובר שיום ל"א חל בשבת ויש מצוה לקדש על הראיה בכל מקרה.

ועתה, מה כוונת הגמרא באמרה "ליעבריה האידנא ולקדשיה למחר"? הרי אם עברו כבר את החודש עכשיו כיצד ניתן לקדש מחר כאשר יבואו העדים? אמנם על פי הרמב"ם הדברים מאירים כנתינתם מסיני - שאלת הגמרא היא שיעברו עכשיו ומחר כאשר יבואו העדים נקדש את החודש למפרע, ומוכח כדבריו!

אמנם, שאל המנחת חינוך, כיצד אפשר להתיר לב"ד לקדש את החודש למפרע, הלא אם בחודש תשרי יבואו עדים בי"א תשרי ונקבל את עדותם ונקדש את החודש למפרע יתברר שביום כיפור אכלו ולא צמו וכו' - וכי יש לך קלקול גדול מזה?! וכיצד התירו לקדש את החודש למפרע?

הן אמת, הצל"ח (ר"ה כב ע"א) כתב דאה"נ - אע"פ שיכול לצאת מכאן קלקול כיון שסו"ס זו האמת שהחודש מקודש אין לנו אלא האמת ואע"פ שע"י זה יתבאר שלא נהגו כדין ולא צמו ביום הכיפורים וכו'.

אמנם, המנח"ח עצמו יישב, שהביאור בדבר הוא שאף אם אנו מקדשים את החודש למפרע על פי עדים אין משמעות הדבר שחיללו את יום הכיפורים ח"ו, אלא החידוש הוא שאנו מקבלים את עדותם 'למפרע מכאן ולהבא', היינו שאנו מחשיבים את מה שעשו עד עכשיו כהוגן, ומעתה ואילך המציאות נקבעת על פי עדות העדים וכך הדין נותן, שהדבר נקבע על פי בית הדין, ד'אתם ואפילו מזידין' וכו'.

וע"פ דבריו יצא, שאם אדם בא לעשות מלאכה ביו"ט והתרו בו ואז באו עדים והעידו שהחודש מקודש ובעצם היום לא יו"ט עדיין אלא רק י"ד, ועשה אותו אחד מלאכה ע"פ ההתראה הנ"ל - הוא ילקה, כי סו"ס ע"פ ב"ד כאשר התרו בו הוא עבר איסור והתאריך נקבע על פי בית דין גם במקרה כזה.